

ЗНАЧАЈ И УЛОГА ВАСПИТАЧА У ИДЕНТИФИКАЦИЈИ И ПОДСТИЦАЊУ ДАРОВИТОСТИ КОД ДЕЦЕ У ПРЕДШКОЛСКОМ ПЕРИОДУ

Резиме: Даровита деца која у себи имају изузетне потенцијале и од којих се, с правом, очекује, да у будућности предводе друштвену и интелектуалну елиту у разним областима људске делатности (наука, култура, уметност, спорт, политика...), налазе се свуда око нас. Потребно их је само на време идентификовати и правилно усмеравати. Међутим, већина васпитно-образовних установа, не само код нас, већ и у окружењу суочен је са проблемима који се односе на идентификацију и подстицање даровитости. Идентификација значи одлучивање о даљој судбини развоја даровитости, а будући да предшколски период представља основу за каснији, свеукупан развој личности, намера нам је, да, у раду, посебну пажњу усмеримо на значај и улогу васпитача у идентификацији и подстицању даровитости код деце у предшколском периоду.

Кључне речи: даровитост, васпитачи, идентификација, предшколски период.

Увод

Суштина рада са даровитом децом у предшколским установама односи се на захтев да се та деца кад су у друштву вршњака, напосто морају прилагодити чињеници да су по способностима прилично другачија од остале деце. Међутим, с обзиром на то да је у предшколском периоду много битније да су она иста или слични другима, а не различита од других, даровита деца се, унапред, стављају пред тежак пут. Даровити осећају унутрашњи сукоб између потребе да припадају друштву вршњака и да се разликују од њих. Због тога се често праве да их вршњаци не занимају, те се радије играју са старијима од себе. С друге стране, вршњаци их често и не желе у свом друштву јер не знају како да се са њима играју. П. Стојаковић (2003. 58) истиче да истраживања и практично искуство у раду с даровитом децом показују да они имају различите тешкоће у подручју социјалних

односа: усамљеност, недостатак -губитак пријатеља, често неслагање с поступцима друге деце у групи вршњака, чешће их обележава омиљеност него пријатељство итд. Из тог разлога, Р. Грандић и М. Летић (2008. 169), као важне задатке у реализацији васпитно-образовних активности у предшколским установа наводе управо оне који се односи се на:

- потребу промовисања и афирмисања значаја, препознавања и неговања знања, вештина и навика код даровите деце,
- афирмацију рада предшколске установе и утврђивање и публиковање њене улоге у раду са даровитом децом,
- подизање компетентост васпитача за препознавањ даровите деце и рад са талентима,
- подизање нивоа свести родитеља и њихово укључивање у рад са даровитим дететом и
- очување и неговање дечијег самопоштовања, тако што му се пружа прилика да активно учествује и презентује своје стваралаштво,

Терминолошко и појмовно одређивање даровитости и неки карактеристични проблеми у овом домену

Од када постоје, васпитно-образовне институције се суочавају са даровитом децом, коју одликује критичка мисао, креативност, убрзано учење, епистемолошка радозналост, способност моралног изражавања, изузетна меморија, упорност и емоционалност. Они се значајно разликују од својих вршњака, али су и разлике међу њима самима такође, изузетно значајне (Ђорђевић, 1995, 92).

Проучавање и анализа радова који се са теоријског и емпиријског аспекта ближе баве проблемом даровитости код деце, доводи до једног уопштеног закључка, да је термин „даровито дете“ постао синоним за дете са високим коефицијентом интелигенције. Бавећи се дубље овим проблемом, а у настојању да што прецизније дефинишу појам даровито дете, Р. С. Круљ и З. Арсић (2008б. 48), констатују да такав приступ није примерен, јер доводи до тога да се даровитим дететом сматра натпросечно интелигентно дете, без упуштања у истраживање специфичних особина које ту даровитост обликују. Овакав однос према овом проблему отвара, даље, проблем критеријума за одређивање даровитости, тј. поставља се питање коју ћемо децу сматрати даровитом. У решавању овог проблема, неки аутори су (према: Чандрлић, 1988. 11), као критеријум за одређивање даровитости поставили коефицијент интелигенције од 140, 130, 125. Међутим, и за овакав приступ можемо рећи да је непримерен и једностран, јер веома је илузорно говорити о томе да је дете са коефицијентом интелигенције од 140, 130, или 125 даровито, док

оно са коефицијентом од 139, 129 или 124 није (Арсић, Вучинић, 2013, 27).

Одређивање даровитости је веома сложено и комплексно питање и овај проблем треба решавати у складу са значајем који оно има. Уважавајући овај захтев, у *Педагошкој енциклопедији* (1989, 92), под даровитом децом се, најпре, подразумевају деца са високом интелектуалном способношћу, затим деца чији су резултати трајно високи у многим областима, потом се акценат ставља на креативне процесе, да би се са развојем психологије личности, акценат ставио на јединствен склоп црта личности као дистинктивну карактеристику даровитости. Под даровитом децом се, такође, сматрају и она деца која имају развијене специјалне способности као што су музичке, ликовне, драмске, спортске и сл (Исто). С. Максић (1998, 17), наглашава да овај појам треба што прецизније одредити и сматра да је даровитост својство личности, тј. специфичан склоп карактеристика међу којима су најважније интелектуалне способности, креативност, појам о себи и извесне особине личности, мотивисаност и посвећеност одређеној области људске делатности, односно активност чији је крајњи продукт изузетно еминентно постигнуће, али и као производ који је значајан за свог ствараоца и његово окружење. Даровитост је многострана, разноврсна и повезана је са целокупном личношћу детета. Може се јавити у различитим нивоима, а под дејством стимулативних фактора могућ је њен континуирани развој.

Имајући у виду претходно наведене констатације, Р. С. Круљ и З. Арсић (2008, 299) закључују, да даровитост чине изузетна општа интелигенција, високо развијене опште и специјалне способности, складна комбинација интелектуалних црта, висок ниво посвећености задатку, висока мотивација и висок ниво креативности. Даровито дете је оно које хоће и може више. Оно које, у односу према својим вршњацима, много тога чини пре, више, боље и другачије, и у томе што чини, има доследно боља и виша постигнућа. Дакле, даровито дете је оно које се одликује натпросечним нивоом способности у било ком домену (уметности, језику, математици, друштвеном или физичком домену...), чиме спада у категорију коју чини само десет процената његових вршњака.

Потреба и значај ране идентификације даровитости

Велики број васпитно-образовних установа, па самим тим и предшколских, у суочен је са проблемом идентификације даровите деце. У складу са тим, једно од основних питања које се намеће свима онима који учествују у организацији и реализацији васпитно-образовног процеса гласи: када треба започети са активностима које

се односе на препознавање даровите и деце, а да то не буде прерано или прекасно? Покушавајући да што прецизније одговори на постављено питање, С. Надић (2000. 8), стоји на становишту да са идентификацијом даровите и креативне деце, треба започети још у периоду предшколског детињства.

Идентификовање даровитих је дуготрајан процес који не би требао да се заснива на само једном показатељу - тесту знања, чији су резултати у васпитно-образовним институцијама, нажалост, пресудни за процену даровитости. Поред њих, користе се и разни тестови за мерење количника интелигенције, тестови креативности, чек-листе за процену даровитости. Ниједан од ових инструмената не може прецизно дати одговор на то да ли је неко дете даровито или не и зато је, уз њихову примену, неопходно и свакодневно посматрање и праћење деце. Због различитих подручја у којима се деца могу идентификовати као даровита, користе се многобројни извори информација, односно, користе се различити критеријуми за откривање и идентификацију даровите деце, у зависности од схватања и дефинисања даровитости (Чудина, Обрадовић, 1990. 29). Идентификовати дете на основу појединачних инструмената или кратког и непотпуног посматрања као „надарено“ или „ненадарено“ значи вештачки, унапред, одредити његову судбину. Лоша прогноза на почетку дечјег развоја значајно утиче на достигнућа детета у будућности. Да би се превазишле овакве грешке приликом идентификације даровите деце, потребна је свеобухватна евалуација различитих аспеката њиховог понашања, способности и особина личности, која може да укључује следеће:

- детаљно праћење и мерење времена које дете проведе у различитим активностима,
- анализу дечјег понашања у активностима за које се она самостално опредељују,
- укључивање директора, педагога и осталих квалификованих, стручних лица у идентификацију даровите деце,
- коришћење различитих верзија методе посматрања деце (у лабораторијским условима, у ваннаставним активностима, у породици, на одморима између активности),
- вештачење производа креативности деце (цртежи, литерарне вежбе, поезија, разни технички модели),
- праћење промена расположења приликом такмичења, фестивала, приредби (Вујовић и сар. 1992, 153).

Међутим, чак ни овакав приступ, не гарантује да се грешке неће јављати у погледу тога које је дете даровито или обрнуто, да се дете које није даровито сврста у групу даворите деце, што је у сваком

случају мања грешка. Поступак идентификације даровите деце има две фазе:

- откривање даровитих и
- утврђивање врсте даровитости.

И. Корен (1989. 22), наводи разлику између откривања даровитих и утврђивања врсте даровитости. Појмовно, открити значи само индицирати даровито дете, а идентификовати значи утврдити његов идентитет, тј. утврдити скуп особина које поседује, врсту и степен његове даровитости. У процесу откривања више учествују васпитачи и учитељи, а у процес идентификације се укључују и педагози, психолози и други чланови стручног тима у васпитно-образовним институцијама.

Улога васпитача у идентификацији и подстицању даровитости код деце

С обзиром на то да је план и програм васпитно-образовног рада у предшколским установама прилагођен раду са просечном децом, основни проблем је како га прилагодити захтевима и потребама даровитих. Предшколска установа као васпитно-образовна институција заузима значајно место у животу сваког детета, самим тим што оно у њој проводи велики део времена и што је васпитна група његово прво социјално окружење у коме треба да развије све своје потенцијале. Зато треба водити рачуна да време које даровито дете проводи у предшколској установи не буде узалуд потрошено. Даровита деца поседују широк темељ општих знања, њихов речник је квантитативно и квалитативно богатији од речника њихових вршњака, они брже уче и памте и због тога захтевају сасвим другачији приступ. Њима никако треба „сервирати“ познате садржаје, нити садржаје који су сувише лаки јер ће то изазвати досаду и одбојност према свему што треба да се реализује. Даровита деца захтевају искључиво индивидуални приступ и то у свим фазама реализације васпитно-образовних активности, почев од планирања па до евалуације" (Надић, 2000, 12).

Најпозданији метод идентификације даровитих представља посматрање деце, праћење њиховог понашања у различитим активностима и играма, а затим подстицање у различитим областима. Васпитачи могу препознати даровитост код детета, уколико:

- брзо учи и добро памти,
- показује необичну интелектуалну радозналост,
- делује независно,
- зна да пренесе идеју, чак и невербално,
- показује способност иницијативе (Ђорђевић, 1979. 59).

Међутим, приликом идентификације даровитости код деце у предшколским установама, може доћи и до одређених проблема, а најчешћи су:

- неки васпитачи идентификују као даровиту само ону децу која постижу пуно, редовно решавају постављене задатке и раде оно што се од њих очекује,

- веома често сами вршњаци имају бољу слику о томе ко су даровита деца у њиховом окружењу,

- у васпитним установама често влада мишљење да ће даровита деца успети сама и да посебни програми нису потребни, па даровитој деци тада у предшколској установи није занимљиво и тамо се не осећају испуњено и задовољно,

- поједини васпитачи пак очекују да дете буде даровито у свему, или да се понаша као одрастао човек (Надић, 2000, 13).

Поред проблема у идентификацији са којима се васпитачи сусрећу, постоје и проблеми у подстицању дечје даровитости у предшколским установама, а најкарактеристичнији су:

- Иако су јако доследна и одлучна, неретко се дешава да даровита деца нису заинтересована да следе циљеве (То се нарочито дешава у случајевима када немају довољно подстицаја, или ако обављају задатке који не захтевају одређене напоре већ захтевају активности које се више пута понављају. Зато их треба усмеравати да сваки преузети задатак доврше, јер управо због интересовања за многе ствари или идеје дешава се да много тога започну али не заврше.

- Приликом рада на задацима који их мање интересују, које сматрају исувише лаким и незанимљивим надарена деца могу да подбаци, да западну у досаду и да ометају другу децу, а дешава се и да такве задатке завршавају брзо али погрешно.

- Даровита деца су сувише самокритична, теже да извршавају задатке до перфекције, па исто очекују и од других, а због критичности према себи и другима имају мало пријатеља, не функционишу добро у групном раду, не пристају на компромисе, воле да „шефују“ (Надић, 200. 14).

Због свега наведеног васпитно-образовни рад са даровитим дететом за васпитаче представља велики изазов и континуирани процес који захтева пуно љубави, труда, пажње, подршке, разумевања и поштовања његове јединствености, а као последица таквог односа формираће се зрела, задовољна, здрава и самостална личност.

Имајући у виду могуће грешке и потешкоће на које даровито дете може да наиђе у организацији у реализацији васпитно-

образовних активности у предшколској установи, посебну пажњу треба обратити на процес уклапања надареног детета у вршњачку групу. Из тог разлога васпитачи морају смислити начин да изађу у сусрет детету, да одрже његово интересовање за боравак у предшколској установи, да негују и развијају његове способности и таленат. При томе, мора се водити рачуна и о томе да се дете додатно не изолује из његове вршњачке групе обезбеђивањем адекватног програма у виду додатних, активности, кампова итд. Дакле, даровитој деци треба обезбедити оно што најбоље одговара њиховом степену развоја, специфичним потребама и интересима, потенцијалима и способностима.

Пошто се рад са децом у предшколским установама одвија у васпитној групи, васпитачи имају веома деликатну улогу да децу поделе на даровите и талентоване, на боље и просечне. При томе, мора се водити рачуна да се развијају све способности деце: подстицајне способности (сензитивитет, креативно мишљење и емоције) и омогућавајуће способности (тачно запажање, визуелно памћење, машта и техничка вештина). Развој способности деце зависи од активности које васпитач реализује са децом. Активности морају бити адекватне и да имају ритам смењивања појединих фаза. Дете на стварима и појавама често уочава оно што је одраслима често недоступно, јер им је промакло због унапред изграђених знања и ставова. Дете се концентрише на спољашњи изглед, не поседује унапред изграђене шеме, те зато лако проналази оригинална решења у ликовном изражавању. Окренуто је најпре процесу ликовног изражавања, а не продукту и свој израз према свету исказује неконвенционално. Изражавање је искрено, засновано на унутрашњим потребама и нема циља ван самог процеса цртања или сликања. Ипак, дивљење и похвале које даровито дете добија од одраслих, наводе га да оно постаје самосвесно и врло често такмичарски расположено.

Неодвојиви део процеса неговања и подстицања даровитости од стране васпитача код деце предшколског узраста јесте и организовање радионица унутар васпитне групе у којима учествују и стварају сва деца из групе. Задачи који се постављају, реализују се у малим групама и то према могућностима деце која чине групу. Неретко се групе мешају и структура им је разнолика, јер надарена деца дају идеје осталој деци за нека креативна решења. Имитирањем, деца често временом долазе до нових идеја и деси се да „копија“ постаје боља од самог оригинала. С времена на време је допуштено да се међусобно деца испомажу, али се инсистира да се нагласи када се рад излаже на изложби и тада се рад потписује са

именима самих стваралаца. На тај начин се негује другарство, саосећање да се помогне, али и недопустивост присвајања туђег талента, што је посебно важно.

Закључак

Опште је познато да даровито дете још у предшколском периоду показује изузетне способности које га издвајају од остале деце. Зато у предшколским установама треба радити на стварању услова који ће бити у функцији оптималног развоја и усавршавања даровитих, а један од најважнијих је њихова идентификација. Даровиту децу није увек лако препознати због тога што своје способности нека деца због разних разлога не желе показати, али за подстакнуту даровитост и развој никад није касно. Једнако битно као идентификација и подстицање даровитости код деце предшколског узраста, јесте и пружање услова и материјала деци за рад, помоћ ако им нешто није јасно, труд да ће се увек бити у кораку са њиховим светом и тако пратити њихов напредак. Како би се овакви рано уочени знаци потенцирали, потребно много напора. Са таквим дететом треба много причати, одговарати на његова питања, читати му и играти игре. Такође, треба са њим цртати, бојити, слагати, радити представе, радионице и ићи на излете. Осим тога, са даровитим дететом се може о животињском и биљном свету или га питати да прича о протеклом дану. Није лоше ни дати му да се брине о кућном љубимцу, јер на тај начин учи о одговорности и стиче осећај обавезе. Другим речима, васпитачи даровитом детету треба да пруже што више свакодневног широког искуства како би употребило своје способности и на тај начин их даље вежбало и развијало.

Литература

- Арсиф, З. М., Вучинић, Д. С. (2013). Индивидуализована настава у функцији подстицања развоја даровитости и креативности код ученика, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, (43-2). Косовска Митровица. Филозофски факултет .
- Вујовић, М. и сар. (1992). *Даровити ученици*: Београд: Нова просвета.
- Грандић, Р., Летић, М. (2008). Даровитост -дар или казна, у Г. Гојков (ур), *Практични аспекти савремених схватања даровитости* (стр. 104-116). Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михајло Павлов“.
- Ђорђевић, Б. (1979). *Индивидуализација васпитања даровитих*. Београд: Просвета.
- Ђорђевић, Б. (1995). *Даровити ученици и (не)успех*. Београд: Заједница учитељских факултета Србије.

- Круљ, С. Р., Арсић, З. (2008а). Додатна настава у функцији подстицања даровитости код ученика, у: Г. Гојков (ур.), *Практични аспекти савремених схватања даровитости*, (стр. 297-308). Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михајло Павлов“.
- Круљ, С. Р., Арсић, З. (2008б). Основне претпоставке и услови за развој даровитости и креативности у породици, у: Г. Гојков (ур.), *Породица као фактор подстицања даровитости* (стр. 345-353). Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михајло Павлов“.
- Корен, И. (1989). *Како препознати и идентифицирати надареног ученика*. Загреб: Школске новине.
- Максић, С. (1998). *Даровито дете у школи*. Београд: Институт за педагошка истраживања, Београд.
- Надић, С. (2000). Друштвене и научне претпоставке рада са даровитима, *Учитељ*, бр. 69. Београд: Савез учитеља Републике Србије.
- Педагошка енциклопедија*, (1989). (Шимлеша, П., Поткоњак, Н. Ур.). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стојаковић, П. (2003). *Даровитост и креативност*. С. Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске.
- Чандрлић, Ј. (1988). *Креативни ученици и наставни процес*. Ријека: Издавачки центар.
- Чудина-Обрадовић, М. (1990). *Надареност: разумевање, препознавање, развијање*. Загреб: Школска књига.

Zvezdan Arsić
Tatjana Radojević

IMPORTANCE AND ROLE OF EDUCATORS IN IDENTIFICATION AND INCENTIVES GIFTEDNESS IN CHILDREN IN THE PRE-SCHOOL AGE

Summary: Gifted children who have extraordinary potentials in themselves and who are rightly expected to lead the social and intellectual elite in the future in various fields of human activity (science, culture, art, sports, politics ...) Everywhere around us. They need to be identified only and properly directed. However, most educational institutions, not only in our country, but also in the environment, are faced with problems related to the identification and promotion of gifts. Identification means deciding on the further fate of the development of giftedness, and since the pre-school period is the basis for later, the overall development of the personality, we intend, in our work, to pay special attention to the importance and role of educators in identifying and encouraging gifts in children in pre-school .

Key words: Giftedness, educators, identification, preschool period.